

Jadwiga Baran, Danuta Knapik

WDRAŻANIE STUDENTÓW DO PRACY BADAWCZEJ
W RAMACH ZAJĘĆ Z PRZEDMIOTÓW PEDAGOGICZNYCH

Uwagi wstępne

Przygotowanie studentów do zawodu nauczycielskiego idzie w dwu kierunkach:

- a/ przygotowania do pełnienia funkcji wychowawczych i dydaktycznych oraz
- b/ wdrażania do samodzielnej pracy badawczej.

W kształceniu nauczycieli musimy uwzględnić fakt, że do podjęcia pracy we współczesnej szkole konieczne jest gruntowne przygotowanie, zarówno do pracy dydaktycznej jak i wychowawczej.

Uwzględniając jednak, z jednej strony stały wzrost wiedzy pedagogicznej i tych dyscyplin naukowych, w których treści ma absolwent Wyższej Szkoły Pedagogicznej wyposażyć swoich uczniów i z drugiej strony historyczny rozwój stosunków społecznych, musimy z góry założyć, że całość potrzebnej do wykonania zawodu wiedzy nie zdobędzie on w czasie studiów. Nie otrzyma także gotowych recept na rozwiązanie coraz to nowych problemów wychowawczych i dydaktycznych, które będą się przed nim stale pojawiać. Wiedza i umiejętności pedagogiczne wyniesione z uczelni w miarę upływu czasu będą się dezaktualizować, będą powstawać w nich coraz to większe luki. Dotyczy to zresztą fachowców wszystkich dziedzin. Uchronić od tego zjawiska może systematyczne wyrabianie już u studenta postawy badawczej, przygotowanie go do ustawicznej i samodzielnej pracy umysłowej aż do wyrobienia u niego nawyku, zapoznanie go z ogólną metodologią pracy naukowej. Innymi słowy, chodzi tu o takie przygotowanie studenta, które pozwoliłoby mu na samodzielne zdobywanie czy uzupełnianie wiedzy już zdobytej oraz wyrobiłoby u niego postawę poszukującą wobec nowych sytuacji dydaktyczno-wychowawczych i ułatwiłoby wszechstronne poznanie ucznia jako podmiotu oddziaływania wychowawczego. Ważne jest to z tego względu, iż nauczyciel praktyk posiadający wyższe wykształcenie, powinien mieć swój udział w tworzeniu teorii pedagogiki, dostrzeganiu i rozwiązywaniu jej licznych problemów.

Wdrażanie przyszłego nauczyciela do pracy badawczej stanowi więc podstawę powodzenia jego działalności dydaktyczno-wychowawczej.

Jest to, zdaniem większości naukowców, prawda oczywista, jednakże programy studiów nie zawsze w pełni pozwalają na realizację procesu gruntow-

nego wdrażania studentów do pracy badawczej. Artykuł niniejszy ma zainicjować badania tego problemu. Oparty jest nie tylko na czystych rozważaniach teoretycznych, ale na badaniach empirycznych i własnych doświadczeniach jego autorek.

Pojęcie wdrażania do samodzielnej pracy badawczej

Pojęcie "wdrażanie do samodzielnej pracy badawczej" jest bardzo szerokie i nie jednoznaczne. Różnice w zakresie jego treści są zależne od punktów odniesienia. W naszej pracy występuje w znaczeniu węższym. Najogólniej "wdrażać" znaczy ćwiczeniem wyrabiać w kimś jakiś nawyk, przyzwyczajając, przyuczać¹

- 1/ "ćwicząc wprowadzać kogoś w jakąś dziedzinę umiejętności; wpoić komuś coś, zaszcześcić coś w kimś"²,
- 2/ "skierować na pewną drogę, naprowadzać na coś, wpajać, przyzwyczać do pewnej drogi, przyzwyczajając się do czegoś, nabierać wprawy"³.

W naszym przypadku "wdrażanie do samodzielnej pracy badawczej" będzie oznaczało:

- zapoznanie studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej z ogólną metodologią pracy naukowej, a szczególnie z metodami poznawania ucznia na tle procesu dydaktyczno-wychowawczego w celu jego usprawnienia i poznawania,
- wyrabianie postawy poszukującej; głębokie zainteresowanie studentów problematyką dydaktyczno-wychowawczą,
- wyrabianie nawyków samokształceniowych oraz umiejętności dostrzegania problemów i znajdowania sposobów ich rozwiązania.

Problematyka pracy i hipotezy

W artykule zajmiemy się przebiegiem procesu wdrażania studentów WSP w Krakowie do samodzielnej pracy badawczej w toku zajęć z niektórych przedmiotów nauczania ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki i psychologii. Ograniczenie to wprowadzamy z dwu względów:

- te właśnie przedmioty są wiodącymi w procesie przygotowania zawodowego,
- są one ponadto najlepiej znane autorkom artykułu /stanowią ich specjalność zawodową/.

Praca stanowi jedynie wstęp do badań z tego zakresu. Ma ona jednocześnie na celu zwrócenie uwagi na istnienie problemu i konieczności dążenia do jego rozwiązania. Chodzi bowiem o to, aby wdrażanie studentów do pracy badawczej nie odbywało się okazjonalnie, lecz stanowiło integralną część procesu dydaktycznego w szkole wyższej. Zwraca na to uwagę prof. Józef Pieter we wstępie do swej pracy "Ogólna metodologia nauk", wskazując, iż zapoznanie studentów z ogólną metodologią pracy naukowej należy włączyć do szeroko pojętej dydaktyki szkoły wyższej⁴ oraz prof. Witold Doroszewski, zamieszczając w swoim słowniku przy hasle "wdrażać" uwagę, którą cytujemy dosłownie: "Wdrażanie studenta do samodzielnej pracy nale-

1/ Doroszewski Witold: Słownik języka polskiego. PAN. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, tom IX, s.906.

2/ Szober Stanisław: Słownik poprawnej polszczyzny. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1958, wydanie trzecie uzupełnione, s.691.

3/ Arcet M.: Słownik ilustrowany języka polskiego. Wydanie III. Tom II. Wydawnictwo M. Arcta w Warszawie /bez roku wydania/, s.994.

Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W.: Słownik języka polskiego. Wydanie fotooffsetowe. Tom VII. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1953, s.494.

4/ Pieter Józef: Ogólna metodologia nauk. Ossolineum. Wrocław-Kraków-Warszawa 1967 s.7 w.8-11 i s.8 w.3.

ży do najpilniejszych zadań uniwersyteckich"⁵. W naszym rozumieniu przy wdrażaniu studenta do samodzielnej pracy badawczej chodzi nie tylko o zapoznanie z ogólną metodologią nauk. Uważamy, że to nie wystarcza. Aby bowiem absolwent mógł podejmować pracę badawczą z dala od instytutów i zakładów naukowych, trzeba wykształcić u niego jeszcze w czasie studiów szereg cech umysłowych i woli, ponieważ musi on nie tylko umieć, ale i chcieć tę pracę podejmować. Wymaga to wykształcenia szeregu postaw intelektualnych i moralnych, do których między innymi należą: ciekawość intelektualna, potrzeba doskonalenia się, emocjonalne zaangażowanie w pracy zawodowej, poczucie obowiązku i odpowiedzialności społecznej za wychowanie młodego pokolenia.

Podejmiemy więc próbę odpowiedzi na następujące pytania:

- 1/ W jakim stopniu program studiów, szczególnie w zakresie pedagogiki i psychologii uwzględnia potrzebę wdrażania studentów do samodzielnej pracy badawczej?
- 2/ Jakimi sposobami realizuje się to zadanie na terenie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie?
- 3/ W jakim stopniu sami studenci dostrzegają potrzebę pracy badawczej w ich przyszłej pracy zawodowej?

Odpowiedź na te pytania pozwoliłaby na wstępną orientację w tym problemie i dałaby pełniejszy obraz istniejącej sytuacji. Pomogłaby nam również w wysunięciu problemów szczegółowych stanowiących podstawę dalszych badań. Praktyczne znaczenie tej odpowiedzi polega, naszym zdaniem, na zwróceniu uwagi na braki w pracy dydaktycznej szkoły wyższej w tym zakresie.

Metody badań i ich uzasadnienie

Na postawione wyżej pytania postanowiliśmy odpowiedzieć w oparciu o materiał zebrany przy pomocy następujących metod:

- analiza programów pedagogiki i psychologii,
- przegląd literatury metodologicznej, dostosowanej do potrzeb nauczyciela podejmującego pracę badawczą,
- hospitacja zajęć /wykładów i ćwiczeń/,
- ankieta dla studentów,
- opis własnych doświadczeń.

Analiza programów pedagogiki i psychologii pozwoli nam na uchwycenie tych możliwości, które daje tematyka programowa. Z doświadczenia wiemy, że są one znaczne właśnie w tych przedmiotach. Ich wyszukanie i podkreślenie wydaje nam się ważne ze względu na późniejszą konfrontację z praktycznym wykorzystaniem tych możliwości w realizacji treści programowych.

Ponieważ uważamy za sprawę dużej wagi umiejętność korzystania z literatury metodologicznej, szczególnie w późniejszej samodzielnej działalności zawodowej, postanowiliśmy zwrócić więc uwagę na to, jakiego rodzaju pozycje z tego zakresu są dostępne dla nauczyciela, jakie treści zawierają, o ile treści te mogą być przydatne nauczycielowi w jego pracy zawodowej.

Hospitacje zajęć umożliwiły nam zorientowanie się, w jakim stopniu prowadzący zajęcia uwzględniają ten problem i jakimi sposobami go realizują.

Ankieta dla studentów jest główną metodą stosowaną w naszej pracy. Pytania zostały dobrane tak, aby uzyskane na nie odpowiedzi zorientowały nas nie tylko w stopniu opanowania wiadomości i umiejętności potrzebnych do prowadzenia samodzielnej pracy umysłowej i badawczej, ale i w stosunku

5/ Doroszewski Witold: Słownik języka polskiego. P.A.N. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. 906.

studentów do tych zagadnień i ich praktycznej przydatności. Zgodnie z tymi założeniami ankieta zawiera następujące pytania:

- 1/ Które z metod badawczych są konieczne w pracy dydaktyczno - wychowawczej i dlaczego?
- 2/ Z którymi metodami zapoznałem/am/ się w toku studiów, na jakim przedmiocie i w jaki sposób, którymi potrafię się posługiwać?
- 3/ Czy i jak w ciągu studiów wdrażano mnie do samodzielnej pracy umysłowej i jak pod tym kątem oceniam przedmioty pedagogiczne?

Ankieta, zgodnie z założeniami tematu była przeznaczona dla studentów II i III roku studiów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie /w zależności od tego, na którym roku danego kierunku studiów występują przedmioty pedagogiczne/.

Ostatnią z omawianych metod zbierania materiału, ukazującego problem od strony pracowników Uczelni, była analiza doświadczeń własnych zebranych w ciągu kilkuletniej pracy dydaktycznej autorek artykułu, przy czym w ostatnim roku pracy /1969/70/ szczególnie akcentowano zagadnienie będące przedmiotem rozważań. Metoda ta pozwoliła także na konfrontację opinii studentów z własnymi obserwacjami poczynionymi w czasie prowadzenia ćwiczeń z zakresu pedagogiki i umożliwiła sformułowanie wniosków, czy raczej propozycji dla prowadzących zajęcia z przedmiotów pedagogicznych oraz poczynienie uwagi do programu.

Opis przeprowadzonych badań

Badania zostały przeprowadzone w roku akademickim 1969/70 w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. Objęto nimi 245 studentów różnych kierunków studiów stacjonarnych II i III roku. Uzyskany materiał pozwala na wstępną ocenę efektów /osiągnięć i braków/ w pracy dydaktycznej i wychowawczej w tym względzie i daje możliwości wprowadzenia pewnych korekt jeszcze przed zakończeniem studiów. W większości materiału dotyczą wdrażania studentów do samodzielnej pracy umysłowej i ten materiał postaramy się wyeksponować.

Zebraliśmy również materiały innego rodzaju. I tak, dokonaliśmy analizy nowego programu ramowego przedmiotów pedagogicznych. Program ten jest opracowany przez zespół specjalistów /w tym także pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie/, przedyskutowany przez zespół rzeczoznawców i zatwierdzony do użytku przez Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego. Obowiązuje od roku akademickiego 1969/70. Przez swą ramowość pozostawia miejsce na inwencję pracownika naukowego i mimo ogólnego charakteru zawiera w zestawie zagadnień szereg tematów z zakresu wdrażania studentów do samodzielnej pracy badawczej.

Dokonaliśmy następnie przeglądu literatury metodologicznej, dostępnej dla studentów i nauczycieli. Przegląd ten sprowadza się do wskazania pozycji, które, naszym zdaniem, mogą być najbardziej przydatne przy opracowywaniu problematyki metodologicznej w czasie zajęć z przedmiotów pedagogicznych ze studentami w czasie ich studiów i przy podejmowaniu samodzielnej pracy badawczej w toku ich późniejszej pracy zawodowej. Innymi słowy, chodzi nam tutaj o skompletowanie podręcznej biblioteczki, która winna być uwzględniona przy organizacji warsztatu pracy badawczej nauczyciela. Zdajemy sobie równocześnie sprawę z tego, że wykaz ten będzie musiał być stale aktualizowany, ze względu na postęp w dziedzinie badań społecznych. Widzimy również konieczność uświadomienia tego faktu studentom - przyszłym nauczycielom.

Przeprowadzone hospitacje i własne doświadczenia pozwalają na uzupełnienie materiału uzyskanego przy pomocy wyżej wymienionych metod i dokonanie konfrontacji stanu faktycznego z opiniami studentów.

Wyniki badań

Współczesna rzeczywistość, dynamiczne tempo przemian we wszystkich dziedzinach wiedzy wymaga od człowieka postawy twórczej, zaangażowanej. Postawę taką może przyjąć jedynie ten, kto posiada ku temu odpowiednie przygotowanie. Wypowiedziane tu sady dotyczą w równej, a może nawet większej mierze i nauczycieli, którzy są odpowiedzialni za wprowadzanie w życie nowych pokoleń. Nie mogą oni w swej pracy ograniczać się jedynie do czerpania gotowych wzorów postępowania dydaktyczno-wychowawczego, ale muszą sięgać po nowe rozwiązania. Aby mogli sprostać stawianym im wymaganiom, muszą być do tej działalności właściwie przygotowani. Przygotowania takiego nie zapewnił w dostatecznym stopniu dotychczasowy system kształcenia nauczycieli. Naprzeciw nowym potrzebom wychodzi nowa reforma systemu kształcenia nauczycieli, która zakłada objęcie wyższym wykształceniem wszystkich adeptów tego zawodu.

My rozpatrujemy ten problem w odniesieniu do Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Szczegółowe sprawozdanie z naszych badań ujmujemy w ramy następujących zagadnień:

- 1 - analiza programu pedagogiki i psychologii pod kątem możliwości, jakie daje on w zakresie wdrażania do samodzielnej pracy badawczej,
- 2 - omówienie spostrzeżeń pohospitacyjnych i doświadczeń własnych /próbą opisu/,
- 3 - przygotowanie studentów do samodzielnej pracy badawczej w świetle ich własnych wypowiedzi,
- 4 - propozycje bibliograficzne i ich uzasadnienie,
- 5 - uwagi ogólne i wnioski.

Analiza programu pedagogiki i psychologii

Podstawą pracy dydaktycznej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie jest program wymagań w zakresie poszczególnych przedmiotów studiów. Ukazał się on w roku 1968. Charakter programu jest wyraźnie i jednoznacznie określony w jego wstępie, który cytujemy: "Programy wymagań w zakresie poszczególnych przedmiotów mają charakter ramowy /...../. Programy te nie krepują w sposób zasadniczy wykładawców w zakresie kolejności tematów, stopnia ich uszczegółowienia, metod przedstawiania poszczególnych treści itp."⁶ Być może, że z tego względu nie zawiera on zbyt wielu propozycji w zakresie tematyki, mającej na celu wdrożenie studentów do pracy badawczej.

Po dokonaniu dokładnej analizy programu przedmiotów pedagogicznych za tematy wprowadzające studentów w problematykę badawczą można było uznać stosunkowo niewielką ich ilość. Do takich tematów według nas należą:

- 1 - temat 14 programu pedagogiki⁷, zatytułowany "Zawód nauczyciela".
W uszczegółowieniu tego tematu znajdujemy następujące sformułowania:
 - a/ udział nauczycieli w bogaceniu wiedzy pedagogicznej,
 - b/ metody badań pedagogicznych,
 - c/ szkoły wiodące, eksperymentujące i eksperymentalne.

Ponadto w zalecanej literaturze pomocniczej wskazane są pozycje:

Ida Altszuler: Badania nad funkcją oceny szkolnej.
Jan Konopnicki: Zaburzenia w zachowaniu się dzieci i środowisko,
L.Zankow: O przedmiocie i metodach badań dydaktycznych - które to pozycje w odpowiedni sposób wykorzystane mogą być pomocne we wdrażaniu studentów w pracę badawczą.

6/ Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego: Program ramowy Wyższej Szkoły Pedagogicznej - Przedmioty pedagogiczne. Warszawa 1968, s.1.

7/ Op.cit., s.94.

2 - W programie psychologii ogólnej⁸ temat V "Metody psychologii:

- a/ psychologia jako nauka,
- b/ ogólne zasady metodologiczne,
- c/ specyficzne metody psychologiczne....
- d/ badania podłużne i poprzeczne,
- e/ pomiary statystyczne.

Realizacja tej tematyki jest określona w programie ćwiczeń:⁹

- 1 - omówienie podstawowych metod psychologicznych potrzebnych w pracy nauczyciela,
- 2 - analizowanie trudności w nauce dziecka,
- 3 - analizowanie trudności wychowawczych,
- 4 - charakterystyka dziecka.

3 - Obok programów pedagogiki i psychologii problematykę tę uwzględnia jeszcze program historii wychowania¹⁰. Dotyczy to jednak nie treści a zalecanej metody ćwiczeń: "Analiza tekstów źródłowych, konfrontacja werbalnych uogólnień syntetycznych z wymową źródeł, próby samodzielnego ujęcia problemowego zagadnień w ich rozwoju historycznym w oparciu o indeksy rzeczowe podręczników i materiałów źródłowych, referaty z pogłębionej problematyki na podstawie lektury. Tendencją ogólną ćwiczeń i wykładów winno być wyjaśnianie współczesności widzianej w perspektywie historycznej, wdrażania do rozwojowego ujmowania zjawisk występujących w dziejach wychowania".

Inne tematy dotyczą głównie przekazywania określonych wiadomości z zakresu wymienionych dyscyplin naukowych.

Analiza spostrzeżeń pohospitacyjnych i doświadczeń własnych

Zarówno spostrzeżenia pohospitacyjne jak i analiza własnych doświadczeń wskazuje, że wdrażanie do pracy badawczej studentów jest realizowane znacznie szerzej w praktyce niż przewiduje to sam program ramowy. Szczególnie dotyczy to ćwiczeń. Aby uwiarygodnić nasze stwierdzenie posłużymy się przykładem tematyki szczegółowej ćwiczeń z pedagogiki w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie.

W wyniku licznych konsultacji z wykładowcami i między sobą, prowadzący ćwiczenia ustalili i wypróbowali tematykę ćwiczeń, w której zagadnienia dotyczące wdrażania studentów do samodzielnej pracy badawczej obejmują około 1/4 czasu przeznaczanego na realizację całej tematyki ćwiczeń. Tematyka ta obejmuje następujące zagadnienia:

- 1 - Pojęcie metody badawczej; wymagania stawiane metodom, rodzaje metod badań pedagogicznych.
- 2 - Metoda obserwacji; rodzaje obserwacji, błędy obserwacji, cechy dobrej obserwacji, jej praktyczne znaczenie i zastosowanie.
- 3 - Rola obserwacji w nauczycielskim poznawaniu ucznia. Etapy nauczycielskiego poznawania ucznia.
- 4 - Metoda testów¹¹; pojęcia, rodzaje, krytyka testów; warunki dobrego testu i dobrego testowania.

8/ Op.cit., s.86.

9/ Op.cit., s.90.

10/ Op.cit., s.101.

11/ Instytut Nauk Pedagogicznych Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie dysponuje zestawem różnorodnych testów dostosowanych do potrzeb studentów.

- 5 - Praktyczne zapoznanie z testem General Ability 14+ /instrukcja, rozwiązywanie, obliczanie wyników i ich analiza/.
- 6 - Badanie wybranym testem UNESCO /np. testem cichego czytania ze zrozumieniem, testem matematyki/.
- 7 - Współczynnik korelacji i jego praktyczne znaczenie. Praktyczne zapoznanie się ze sposobem jego obliczenia.
- 8 - Ankieta: pojęcie, zasady budowy; opracowanie konkretnej ankiety, przeprowadzenie w wybranej szkole badań próbnych; opracowania ilościowe i jakościowe.
- 9 - Teoretyczne zapoznanie z kwestionariuszem i wywiadem oraz techniką badań środowiskowych.
- 10- Eksperyment pedagogiczny. Warunki przygotowania i przeprowadzenia eksperymentu pedagogicznego w szkole. Rola eksperymentu pedagogicznego w unowocześnianiu procesu dydaktyczno-wychowawczego¹²,

Do każdego tematu przygotowano ponadto szczegółowy zestaw literatury dla studentów, którego tu nie przytaczamy, ponieważ podamy go przy innej okazji.

Podany zestaw tematyki ćwiczeń pozostaje w zgodzie z programem wymagań aktualnie obowiązującym. Jest on szczegółowym rozwinięciem ogólnych sformułowań programowych.

Z doświadczeń naszych wynika, że nie tylko tematyka, ale i metoda prowadzenia ćwiczeń odgrywa znaczną rolę w procesie prawidłowego wdrażania studentów do samodzielnej pracy umysłowej i badawczej i temu zagadnieniu chcemy poświęcić kilka uwag w oparciu o hospitacje i spostrzeżenia własne.

W toku gromadzenia materiału do naszego artykułu staraliśmy się pozyskać szereg obserwacji pracy własnej i kolegów. W związku z tym przeprowadziliśmy 22 hospitacje ćwiczeń, wykładów i seminariów oraz czyniliśmy szereg obserwacji na zajęciach własnych.

Jeśli chodzi o wdrażanie do pracy badawczej w czasie wykładów jest ono ze względów obiektywnych ograniczone. Rzadziej wynika z treści wykładu, częściej ze sposobu jego przeprowadzenia i dotyczy głównie przyzwyczajania do samodzielnej pracy umysłowej. Hospitując wykłady z zakresu przedmiotów pedagogicznych zauważyliśmy, iż wykładowcy operują ich treścią na głębokiej analizie badań z zakresu omawianej tematyki, ukazując nie tylko wyniki tych badań, ale i drogę jaką badacze do nich doszli. Konstrukcja wykładu jest zazwyczaj taka, że pozwala studentowi na pełne zrozumienie treści przekazywanych przez wykładowcę i daje możliwości samodzielnego ustosunkowania się do szeregu problemów z tego zakresu. Wykład rozpoczynany bywa informacją dotyczącą jego treści oraz podaniem literatury uzupełniającej. Kończy się w zdecydowanej większości wypadków powtórnym podkreśleniem i wyjaśnieniem trudniejszych problemów w nim zawartych oraz krótką informacją na temat następnych zajęć. Taka konstrukcja pozwala na systematyczne wyrabianie u studentów umiejętności prawidłowego odbioru przekazywanych mu treści, ponadto zapoznaje teoretycznie z prawidłowym tokiem pracy badawczej, której punktem wyjścia jest wysunięcie problemu, jego bliższe oświetlenie, analiza podstawowych pojęć i sprecyzowanie hipotez rozwiązania. Nierzadko wskazuje się również na metody zbierania materiału i dojścia do ostatecznego rezultatu.

Studenci jednak rzadko w pełni wykorzystują wykład, a wynika to między innymi z braku umiejętności słuchania i robienia notatek w czasie zajęć. W Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie czyniono i czyni się nadal próby zapobiegania temu zjawisku. Polega to między innymi na prowadzeniu corocznej akcji wprowadzania studentów w technikę pracy umysłowej.

^{12/} Temat ten opracowany był głównie od strony teoretycznej. W najbliższym czasie Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie będzie miała do dyspozycji szkołę eksperymentalną, w której studenci będą mogli czynić obserwacje odnośnie organizacji i przebiegu eksperymentu.

Sposób ten ze względu na termin, w którym się go realizuje i tze względu na ilość czasu, którą się nań przeznaczają nie zdaje w pełni egzaminu. Mianowicie, tuż przed inauguracją roku akademickiego, w ciągu kilku godzin jednego dnia studenci lat pierwszych wysłuchują wykład na temat wspomnianej już techniki pracy umysłowej. W tym czasie uwagę ich absorbuje szereg innych spraw związanych z adaptacją, usytuowaniem się w nowych warunkach; ponadto nie wydaje się możliwe wdrożenie do samodzielnej pracy umysłowej przez podanie szeregu wiadomości /z konieczności niekompletnych/ bez najskromniejszych choćby ćwiczeń praktycznych. Te braki obniżają wartość wprowadzania studentów w tajniki techniki pracy umysłowej.

Podając zajęcia z pedagogiki na II lub III roku studiów kierunkowych obserwujemy u studentów dużą niezaradność oraz brak samodzielności i umiejętności studiowania /ilościowo ujmujemy i analizujemy to zjawisko w następnym rozdziale/. Stąd też na ćwiczeniach z zakresu przedmiotów pedagogicznych wiele uwagi poświęca się wprowadzeniu studentów w samodzielną pracę umysłową, na niej następnie budując wprowadzenie do szerszej pojętej pracy badawczej.

Najczęściej spotykamy się z ćwiczeniami prowadzonymi według następującego schematu:

Końcowa część ćwiczeń poprzedzających określony temat, poświęcona jest na podanie tego tematu i szczegółowej problematyki w nim zawartej, literatury oraz omówienie sposobu jej opracowania. W ciągu tygodnia, studenci napotykający na trudności mają możliwość konsultowania się z prowadzącym zajęcia. Na ćwiczeniach następnych przeprowadzana jest analiza, porządkowanie i uzupełnianie wiadomości studentów zdobytych drogą studiowania literatury. W miarę upływu czasu zwiększa się wymagania stawiane studentom. Ćwiczenia tego rodzaju pozwalają przede wszystkim na wyćwiczenie umiejętności posługiwania się literaturą.

Innym rodzajem ćwiczeń, stosowanym rzadko, po uprzednim starannym przygotowaniu do niego studentów jest kierowane, a potem samodzielne przygotowanie referatu na określony temat. Przy tym zebranie literatury tematu powierza się samym studentom. Referaty są następnie przekonsultowane z prowadzącym ćwiczenia i przedstawione na zajęciach /często ta forma jest stosowana na studiach zaocznych/. Ta forma pozwala na wykształcenie w większym stopniu umiejętności całościowego ujmowania problemu i bardziej samodzielnego ustosunkowania się do niego.

Trzeci rodzaj ćwiczeń, chyba najmniej popularny, a z punktu widzenia wdrażania studenta do samodzielnej pracy badawczej bardzo ważny, to praktyczne zapoznanie studentów z metodami badań pedagogicznych. W zasadzie praktycznie zapoznujemy studentów z techniką badań testowych, ankietowych i obserwacją. Poświęcamy jednak /ze względu na zachowanie proporcji w zajęciach/ tym zagadnieniom zbyt mało czasu, aby mieć pewność, że wyrobiliśmy u studentów umiejętność poprawnego stosowania tych metod w codziennej pracy nauczycielskiej. Tak więc zapoznanie z metodami badawczymi polega głównie na ich teoretycznym opracowaniu i przy aktualnie obowiązującym programie zajęć i wymiarze godzin na ten cel przeznaczonych sytuacja ta nie może ulec daleko idącym zmianom.

Ćwiczenia z zakresu przedmiotów pedagogicznych, podobnie jak i innych, poświęcone są, przede wszystkim, na przekazanie określonej sumy wiedzy pedagogicznej, którą studenci mogliby stosunkowo łatwo opanować drogą samodzielną pracę z książką. Uzyskany tą drogą czas można by poświęcić na wyćwiczenie umiejętności posługiwania się metodami badawczymi w praktyce. Zagadnienie to jest tym ważniejsze, że studenci sami odczuwają z jednej strony potrzebę takich umiejętności, z drugiej dostrzegają braki, jakie w tym zakresie posiadają. Temu zagadnieniu poświęcamy miejsce w analizie wypowiedzi studentów na pytania ankiety.

Przygotowanie do pracy badawczej w świetle wypowiedzi studentów

Główną metodą badań - jak wyżej wspomiano - była ankieta, która zawierała trzy pytania dotyczące problemu przygotowania do pracy badawczej przyszłego nauczyciela, a więc stopnia zapoznania się z metodami badań pedagogicznych, zwłaszcza z metodami poznawania ucznia, sposobu zapoznawania i praktycznego posługiwania się nimi. Badaniami ankietowymi objęto ogółem 245 studentów II i III roku różnych kierunków studiów w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie; w tym z kierunków:

III r. filologii polskiej	-	70	studentów
III r. filologii rosyjskiej	-	60	"
III r. biologii	-	30	"
III r. matematyki	-	24	"
II r. geografii	-	38	"
IV r. elektryczny ¹³⁾	-	23	"

R a z e m: 245 studentów

Udzielali oni odpowiedzi o charakterze anonimowym na pytania cytowane na stronie 5. Badania zostały przeprowadzone po zapoznaniu studentów z metodami badań pedagogicznych. W programie studiów przedmioty pedagogiczne znajdują się głównie na początkowych latach studiów /I, II i III rok/.

Analiza wypowiedzi studentów pozwala z jednej strony na konfrontację możliwości, jakie daje program z efektami pracy, a z drugiej - na wykrycie braków tej pracy. Uświadomienie sobie przez studentów istoty metod badań pedagogicznych i potrzeby ich stosowania w praktyce nie gwarantuje jeszcze tego, że będą się oni nimi chcieć i umieć posługiwać w przyszłej pracy nauczycielskiej. Teoretyczne zaznajamianie z metodami, a nawet ćwiczenia praktyczne nie są równoważne z pełnym wdrożeniem do samodzielnej pracy badawczej, ale stanowią jedynie istotny zaczątek tego wdrażania.

Z badań wynika, że studenci w zdecydowanej większości wykazują znajomość podstawowych metod badań pedagogicznych. Stan ten ilustruje tabela:

Tabela nr 1

Teoretyczna znajomość metod badań pedagogicznych przez studentów II i III roku studiów WSP w Krakowie

Lp.	Metoda	Ilość studentów	%
1.	Obserwacja	232	94,69
2.	Wywiad	186	75,91
3.	Testy	158	64,49
4.	Ankieta	150	61,22
5.	Eksperyment	146	59,60
6.	Kwestionariusz	94	38,36
7.	Analiza wytworów dzieci	68	27,76
8.	Analiza dokumentacji	37	15,10
9.	Socjogram	53	21,64
10.	Metody statystyczne	10	4,08
11.	Metody historyczno-porównawcze	9	3,67

13/ Na kierunku elektrycznym pedagogika znajduje się w programie IV roku studiów. Stąd odejście od zasady badań studentów II i III roku.

Jak wynika z powyższego zestawienia studenci zdają sobie sprawę z istnienia metod badań pedagogicznych. Wachlarz poznanych przez nich metod jest stosunkowo duży. Analiza odpowiedzi na pytanie: "Które z metod poznania ucznia są konieczne w pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela, z którymi zapoznałem się w czasie studiów?" - wskazuje, że do metod tych należą głównie: obserwacja, wywiad, testy, ankieta i eksperyment. Świadczy o tym wymienienie obserwacji przez 232 /94,69%/ badanych, wywiadu przez 186 /75,91%/. Testy wymieniane są przez 158 /64,49%/, ankieta przez 150 /61,22%/, a eksperyment przez 146 /59,60%/ badanych. Do tej grupy metod można by zaliczyć również i kwestionariusz. O metodzie tej mówi wprawdzie tylko 94 badanych, tj. 38,36% ogółu, nie znaczy to jednak, że jest ona studentom nieznaną. W literaturze pedagogicznej brak dotąd wyraźnego rozgraniczenia pojęć kwestionariusza i ankiety. Jedni autorzy utożsamiają kwestionariusz z ankietą¹⁴. Inni znów uważają kwestionariusz za udoskonaloną formę ankiety¹⁵. Jeszcze inni widzą wyraźne różnice między tymi dwoma terminami, które uzasadniają istnienie dwóch różniących się od siebie metod¹⁶. Należy więc przypuszczać, że wielu studentów mówiąc o ankiecie utożsamiało ją z kwestionariuszem i na odwrót. Jeżeli wśród pedagogów-badaczy występuje brak zgodności co do treści tych dwóch terminów, cóż mają robić ci, którzy znajdują się dopiero w stadium początkowym, jakim jest samo zapoznawanie się z metodami. Gdyby treść tych pojęć była ostatecznie ustalona, wówczas procent odpowiedzi w odniesieniu do ankiety i kwestionariusza byłby inny. Należy więc przyjąć, że u studentów różnice między tymi pojęciami zacierają się.

Co stanowi przyczynę, że te a nie inne metody znajdują się w wypowiedziach studentów na pierwszym planie? Na przyczynę tę wskazują badania w dalszym ciągu odpowiedzi na pytanie pierwsze. Analizujemy je w oparciu o dane zawarte w poniższej tabeli.

Tabela nr 2

Lp.	Treść odpowiedzi	Ilość badanych	%
1.	W celu dokładnego poznania ucznia	155	63,26
2.	W celu dokładnego poznania ucznia i prawidłowej organizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego	39	15,92
3.	Celem bliższego poznania ucznia i zmian, jakie zachodzą w wychowanku pod wpływem pracy dydaktyczno-wychowawczej	25	10,20
4.	Gdyż one są najpraktyczniejsze i nie nastęrczają kłopotu nauczycielowi	2	0,82
5.	Celem sformułowania wskazówki wychowawczej	1	0,41
6.	Umożliwiają one współdziałanie uczniów i nauczycieli	1	0,41
7.	Brak odpowiedzi	22	8,98
R a z e m:		245	100,0

14/ Zaczyński Władysław: Praca badawcza nauczyciela. PZWS. Warszawa 1968, s.158.

Zaborowski Zbigniew: Psychologia społeczna a wychowanie. PZWS Warszawa 1967, s.167-174.

15/ Skorny Zbigniew: Współczesne metody badań psychologicznych. Ossolineum. Warszawa-Wrocław-Kraków 1966, s.167 i nast.

16/ Konopnicki Jan: Wykłady z zakresu metod badań pedagogicznych na kierunku pedagogiki Wyższej Szkoły Pedagogicznej, studium wiecserowego i saocznego.

Celem, jaki przyświeca potrzebie zapoznania się i stosowania wymienianych najczęściej przez studentów¹⁷ metod badań pedagogicznych jest przede wszystkim konieczność poznania ucznia i prawidłowego organizowania procesu dydaktyczno-wychowawczego. Tabela nr 2 mówi, że z konieczności pierwszej zdaje sobie sprawę 155 /63,26%/, a z drugiej 39 /15,92%/ badanych. Odpowiedź zamieszczona w tabeli na pierwszym miejscu świadczy, że badani tylko w części zdają sobie sprawę z pełnego sensu potrzeby badań pedagogicznych. Samo bowiem poznanie ucznia bez określenia celu podstawowego nie świadczy jeszcze o postawie badawczej studenta - przyszłego nauczyciela. Postawa ta zarysowuje się u niewielkiej liczby badanych, którzy oprócz potrzeby poznania ucznia wskazują na cel zasadniczy, jakim jest prawidłowa organizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego. Postawę taką reprezentuje tylko 39 /15,93%/ badanych. Odpowiedź trzecia jest prawie identyczna z pierwszą, jest tylko jej bardziej precyzyjnym rozwinięciem. Brzmi ona "celem bliźszego poznania ucznia i zmian jakie w nim zachodzą pod wpływem oddziaływania dydaktyczno-wychowawczego. Udzieliło jej 25, to jest 10,21% ogółu badanych. Przyjmując odpowiedź pierwszą i trzecią za - w pewnym stopniu - identyczne, trzeba stwierdzić, że z potrzeby dokładnej znajomości wychowanka zdaje sobie sprawę 219 studentów, to jest 89,38% całości. Jest to procent niewątpliwie duży i to powinno nas zadowalać.

Pozostałe wypowiedzi, to znaczy takie, jak: "gdyż są one najpraktyczniejsze i nie nastrożają kłopotów nauczycielowi", "celem sformułowania wskazówki wychowawczej" i "umożliwiają one współdziałanie uczniów i nauczycieli", są interesujące, lecz mało symptomatyczne ze względu na sporadyczność ich występowania. Dwie ostatnie z wyżej wymienionych nie różnią się zasadniczo treścią od odpowiedzi drugiej - formułują podobną myśl, lecz w sposób uproszczony i nie dość jasny.

Teoretyczna znajomość metod badań pedagogicznych i zdawanie sobie sprawy z ich przydatności nie dowodzi, że badani posiadają umiejętność praktycznego posługiwania się nimi. Brak w planie studiów wydzielonych na ten cel godzin i stosunkowo niewielka ilość czasu uwzględniana w toku realizacji programu przedmiotów pedagogicznych nie pozwala na to, co nazywamy wdrażaniem studenta do pracy badawczej. Z próbką tej pracy spotyka się on dopiero przy pisaniu pracy magisterskiej, gdzie podstawę uogólnień ma stanowić materiał empiryczny.

Odpowiedzi badanych na temat: "którymi metodami potrafię się posługiwać" ilustrują ten stan i pozwalają na pewne refleksje natury dydaktycznej. Podstawę do dalszej analizy stanowi materiał zawarty w tabeli trzeciej.

Materiał zawarty w tabeli 3, podobnie jak w poprzednich uszeregowano od wartości najwyższej do najniższej.

Jak wynika z tej tabeli umiejętność praktycznego posługiwania się metodami badań pedagogicznych wśród badanych studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie jest na ogół słaba i pozostaje w dużym kontraście z ich znajomością teoretyczną¹⁸. Metodami, w stosunku do których badani żywią przekonanie, że potrafią się nimi posługiwać są głównie obserwacja i wywiad. Obserwację wymienia 146 /59,60%/, a wywiad 106 /43,27%/ ogółu badanych studentów. Jest to procent stosunkowo niski. Byłby on jeszcze niższy, gdyby przeprowadzić badania weryfikacyjne. Zdajemy sobie sprawę, że wypowiedzi studentów są zawyżone, tym bardziej, że udzielane były na pytania kierowane do nich przez pracowników tej samej uczelni i często pracowników, z którymi studenci spotykają się w czasie studiów.

Na dalszych miejscach występują takie metody, jak: ankieta /28,57%/ i testy /27,76%/. Inne metody są wymieniane rzadko. Pewne wątpliwości budzą wypowiedzi, w których występują metody: analiza wytworów i analiza dokumentacji. Według zdania studentów, analiza wytworów sprawia im mniej kłopotu niż analiza dokumentacji, co wydaje się nieprawdopodobne. O ile analiza dokumentacji nie nastroża większych trudności, o tyle analiza

17/ Patrz tabela nr 1.

18/ Patrz tabela nr 1.

Tabela nr 3

Praktyczna umiejętność posługiwania się metodami badań pedagogicznych.

Lp.	Metoda	Ilość badanych	%
1.	Obserwacja	146	59,60
2.	Wywiad	106	43,27
3.	Ankieta	70	28,57
4.	Testy	68	27,76
5.	Kwestionariusz	34	13,88
6.	Eksperyment	33	13,47
7.	Socjogram	25	10,21
8.	Analiza wytworów dzieci	23	9,35
9.	Analiza dokumentacji	11	4,49
10.	Metody statystyczne	1	0,41
11.	Żadna	5	2,04
	Brak odpowiedzi	79	32,25

wytworów nie jest od nich wolna. Wnikliwą analizę wytworów jest w stanie przeprowadzić doświadczony badacz psycholog lub pedagog.

Analizując dane, które prezentuje tabela nr 3 nasunęło nam się szereg wątpliwości co do ich pełnej wiarygodności. Obserwacje i własne doświadczenia autorek pozwalają na stwierdzenie, że chodzi tu raczej o znajomość teoretyczną, a w minimalnym tylko stopniu o umiejętności praktyczne. Dowodem słuszności takiego twierdzenia są odpowiedzi badanych na pytania kontrolne: "w jaki sposób zapoznałem/am/ się z tymi metodami", co ilustruje tabela nr 4 ujmująca ilościowo te odpowiedzi.

Tabela nr 4

W jaki sposób zapoznałem/am/ się z metodami badań pedagogicznych.

Lp.	Treść odpowiedzi	Ilość odpowiedzi	%
1.	Brak odpowiedzi	106	43,27
2.	Teoretycznie i praktycznie	80	32,65
3.	Teoretycznie	49	20,00
4.	Praktycznie	10	4,08
R a z e m:		245	100,0

Powyższe zestawienie odpowiedzi wskazuje, że duża liczba badanych /106 - 43,27%/ wstrzymała się od odpowiedzi na pytanie, w którym chodziło o sprecyzowanie sposobu zapoznania się z metodami badań pedagogicznych. Konfrontując ten stan rzeczy z materiałami zawartymi w tabeli nr 1 można by sądzić, że studenci ci mieli okazję zapoznać się z tymi metodami tylko w sposób teoretyczny. Drugą grupę stanowią badani, którzy o tym mówią otwarcie /49 - 20%/.

Trzecią grupę stanowią ci, którzy dostrzegają zarówno sposób teoretyczny jak i praktyczny /80 - 32,65%. Najmniej liczną grupę /10 - 4,08% reprezentują badani, którzy wskazują jedynie na sposób praktycznego zapoznania się z wymienionymi przez siebie metodami.

Wracając do pozycji 12 i 13 tabeli nr 3 nasuwa się jeszcze jedno twierdzenie. Studenci, którzy nie dają żadnej odpowiedzi - a tych jest niemało, bo aż 79 /32,25% - i ci, których odpowiedź brzmi "żadną" potwierdzają jeszcze raz nasze zdanie o głównie teoretycznym charakterze wprowadzania studentów w metodologię badań pedagogicznych. Zarówno brak odpowiedzi jak i odpowiedź "żadną" uznajemy za ocenę identyczną.

Praktyczny sposób zapoznania się z metodami badań pedagogicznych dotyczy w zasadzie podstawowej metody badań, jaką jest obserwacja. Rzadziej ma to miejsce w odniesieniu do ankiety, wywiadu, testu i eksperymentu. Inne metody poznają studenci tylko teoretycznie. Dla zilustrowania tego stanu rzeczy zacytujemy przykładowo kilka charakterystycznych wypowiedzi studentów:

Przypadek 21: "Drogą analizy materiałów z literatury, z ust prowadzącego zajęcia, uczestniczenia w ankiecie i teście".

Przypadek 24: "Praktycznie tylko z obserwacją i eksperymentem, inne teoretycznie".

Przypadek 33: "Raczej teoretycznie. Z obserwacją i wywiadem praktycznie".

Przypadek 158: "Raczej teoretycznie i praktycznie, praktycznie jedynie z obserwacją, testami, sprawdzianami i ankietą".

Przypadek 10: "Głównie teoretycznie. Praktycznie z eksperymentem - hospitowaliśmy szkołę eksperymentalną".

Zapoznanie się z metodami badań pedagogicznych jako pierwszym etapem wdrażania studentów do samodzielnej pracy umysłowej i badawczej ma miejsce przede wszystkim na przedmiotach pedagogicznych. Mówią o tym wyraźnie dane, które przedstawiamy w tabeli nr 5. O rodzajach zajęć mówi zaś tabela nr 6.

Tabela nr 5

Na jakim przedmiocie zapoznałeś/aś się z metodami badawczymi

Lp.	Nazwa przedmiotu	Ilość odpowiedzi	%
1.	Pedagogika i psychologia	167	68,16
2.	Pedagogika	39	15,91
3.	Psychologia	18	7,35
4.	Brak odpowiedzi	21	8,58
R a z e m:		245	100,0
Ponadto - Inne /dydaktyki szczegółowe, filozofia, historia wychowania, ekonomia polityczna/		52	21,22

Tabela nr 5 informuje nas o tym, że wdrażanie studentów do samodzielnej pracy badawczej występuje przede wszystkim na zajęciach z zakresu pedagogiki i psychologii. Dostrzega to stosunkowo duża liczba badanych /167-68,16%. Niewielka ilość studentów wskazuje tylko na pedagogikę /39 - 15,91% lub tylko na psychologię /18 - 7,35%. Żadnej odpowiedzi nie daje 21 osób /8-58% ogółu badanych. Inne przedmioty występują zawsze obok pedagogiki i psychologii. Spośród innych przedmiotów najczęściej wy-

nieniają badani dydaktyki szczegółowe /46 - 18,78%/. W czterech przypadkach spotykamy się z historią wychowania /1,63%/, w jednym /0,41%/ z filozofią i w jednym /0,41%/ z ekonomią polityczną. Jeśli chodzi o rodzaj zajęć obserwowujemy znaczną przewagę /o 19,18%/ ćwiczeń nad wykładami, choć i wykłady są wymieniane bardzo często /71,83%/, zawsze jednak w towarzystwie ćwiczeń. Stan ten obrazuje poniższa tabela.

Tabela nr 6

Lp.	Rodzaj zajęć	Ilość badanych	%
1.	Wykłady	1	0,41
2.	Ćwiczenia	47	19,18
3.	Wykłady i ćwiczenia	176	71,83
4.	Brak odpowiedzi	21	8,58
R a z e m:		245	100,0

Ostatnie pytanie ankiety skierowanej do studentów miało na celu weryfikację naszych dotychczasowych spostrzeżeń w odniesieniu do umiejętności samodzielnej pracy umysłowej studentów, stanowiącej z jednej strony podstawę powodzenia w studiach, a z drugiej - ważny element umiejętności prowadzenia pracy badawczej.

Według naszych dotychczasowych spostrzeżeń studenci natrafiają na duże trudności w samodzielnej pracy umysłowej. Wielu z nich ma kłopoty z uchwyceniem istotnego sensu czytanego tekstu, nie umie wyłowić istotnych pojęć i zagadnień, bezkrytycznie przyjmuje stanowisko autora czytanej książki, nie widzi potrzeby konfrontacji tego stanowiska ze stanowiskiem innych autorów, z trudem przedstawia treść swoimi słowami. Spotykając się z wyżej wymienionymi trudnościami prowadzący zajęcia z przedmiotów pedagogicznych podejmują wysiłki wprowadzenia studentów w samodzielną pracę umysłową. Czynną to jednak często bez dużego efektu, gdyż studenci posiadają utrwalone stereotypy mechanicznego przyswajania wiedzy, które trudno w krótkim czasie wykorzystać. Podejmowane próby opisaliśmy już wcześniej.

Zanim przejdziemy do uwag ogólnych, zaprezentujemy stanowisko studentów w tej kwestii. Ponieważ uzyskany drogą ankiety materiał nadaje się do analizy jakościowej, takiej też go poddajemy. Jeśli chodzi o ilościową charakterystykę materiału ograniczymy się jedynie do zakwalifikowania odpowiedzi na pytanie: "czy i jak w ciągu studiów wdrażano mnie do samodzielnej pracy umysłowej?" według schematu: pozytywne, częściowe, negatywne, brak odpowiedzi. Brak odpowiedzi skłonni jesteśmy utożsamiać z odpowiedziami negatywnymi.

Z kolei przedstawiamy układ tych odpowiedzi:

1.	odpowiedzi pozytywnej	udzieliło 189 studentów	-	77,14%
2.	" częściowej	" 13 "	-	5,31%
3.	" negatywnej	" 26 "	-	10,61%
4.	brak odpowiedzi	17 "	-	6,94%

Razem:		245 studentów	-	100%
--------	--	---------------	---	------

Konfrontując odpowiedzi studentów z naszymi spostrzeżeniami dostrzegamy brak zgodności oceny. Fakt wdrażania do samodzielnej pracy umysłowej podkreśla znaczną ich większość /77,14%/. Gdyby do tego dodać odpowiedzi połowiczne /5,31%/, to liczba ich wzrosłaby do 82,42%. Stosunkowo duża ilość odpowiedzi pozytywnych nie zadowala nas w pełni, gdyż druga część pytania: "..... jak wdrażano mnie do samodzielnej pracy umysłowej?"

jest przez wielu studentów pomijana. Spośród studentów, którzy potwierdzają fakt wdrażania ich na studiach do samodzielnej pracy umysłowej aż 90 /36,74% nie umie nic powiedzieć o sposobie tego wdrażania. Interesujące jest to, że priorytet we wdrażaniu do samodzielnej pracy umysłowej dają studenci przedmiotom pedagogicznym, to jest pedagogice i psychologii. Przedmioty kierunkowe/pod względem wdrażania do samodzielnej pracy umysłowej/, odgrywają niewielką rolę. Sposób pracy, polegający w większości na zadawaniu, odpytywaniu materiału i każdorazowym ocenianiu odpowiedzi nie stwarza ku temu korzystnych warunków. Głównym motywem pracy studentów nie jest tu zainteresowanie, lecz strach przed uzyskaniem oceny negatywnej. Tym bardziej jest to niepokojące, że studenci w większości wypadków podjęli studia kierunkowe zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i zdolnościami. Powyżej omówiony sposób uczenia się /trudno to nazwać studium/ może zniechęcić i nie tylko że nie rozwinąć, lecz zahamować rozwój tych zainteresowań i zdolności.

Wśród odpowiedzi na to pytanie uzyskaliśmy szereg interesujących i wręcz niepokojących. Niektóre z nich przytaczamy:

Przypadek 9: "Tak, ale przede wszystkim na przedmiotach pedagogicznych, gdzie trzeba samemu szukać materiałów i sięgać do wiadomości z innych przedmiotów".

Przypadek 6: "Prawie wcale. Często zmuszano nas do "kucia na pamięć". Jedynie na przedmiotach pedagogicznych. Tu trzeba umieć czytać i rozumieć zagadnienie, umieć dyskutować i wyciągać wnioski".

Przypadek 63: "Tak, ale w małym stopniu. Więcej kucia niż samodzielnego myślenia. Na przedmiotach pedagogicznych robią to właściwie".

Przypadek 90: "Tak, na każdym przedmiocie. Ćwiczenia z pedagogiki były szczególnie nastawione pod tym kątem i dostarczały wiele satysfakcji".

Przypadek 122: "Tak. Na pedagogice i zajęciach z literatury rosyjskiej i głównie na ćwiczeniach z pedagogiki, gdzie w oparciu o postawiony problem zmuszeni jesteśmy do myślenia i selekcji materiału. Zajęcia z metodyki to tylko teoria".

Przypadek 124: "Tak. Ciekawy sposób prowadzenia ćwiczeń i wykładów wywołuje zainteresowanie do danego przedmiotu i pobudza do samodzielnej pracy. Bardzo ciekawe są ćwiczenia z pedagogiki i psychologii i one wdrażają do samodzielnego myślenia.

Przypadek 131: "Nie. Dominuje metoda paznokciowa. Lepiej jest na zajęciach z przedmiotów pedagogicznych. Tu wskazano nam na lektury pomocne w samodzielnej pracy. Dyskusyjna forma prowadzenia ćwiczeń ośmiela i pozwala na wypowiadanie się własnymi słowami. W przypadku innego zdania niż ma prowadzący nie otrzymuje się zaraz dwójki, ale pewne pensum czasu do przemyślenia zagadnienia".

Przypadek 163: "Na przedmiotach kierunkowych nie ma o tym mowy. Jest tu tylko zadawanie i odpytywanie".

Przypadek 182: "Bardzo słabo. Na przedmiotach kierunkowych prawie wcale. Tu dominuje wykład. Nie stawia się problemów do samodzielnego rozwiązania. Wdrażanie do samodzielnej pracy występuje na psychologii i pedagogice. Tu samodzielnie rozwiązuje się problemy w oparciu o podaną lekturę i dyskusje".

Przypadek 216: "Specyfika studiów wymaga dużego wysiłku, samodzielności w przygotowaniu się do zajęć, egzaminów i gospodarowaniu czasem. Jeśli student nie ma żyłki szperacza i własnej chęci samodzielnego studiowania, to szkoła wyższa go tego nie nauczy".

Powyższe przykłady w dostatecznym stopniu ilustrują niepokojący stan na odcinku dydaktyki szkoły wyższej. Nie jest to jedyny typ wypowiedzi. Możemy znaleźć i takie, w których studenci pozytywnie wypowiadają się o

przedmiotach kierunkowych, nie wszyscy też oceniają pozytywnie przedmioty pedagogiczne, jednakże i jedna i druga ocena występuje rzadko. Zanim ujmniemy te zależności przy pomocy cyfr, przytoczamy kilka z takich wypowiedzi:

Przypadek 15: "Cała praca polegała na samodzielnym myśleniu. Ćwiczenia i dyskusje polegają na pracy samodzielnej; aby zdać egzamin trzeba samemu materiał opanować i dobrze go zrozumieć".

Przypadek 27: "Na wielu przedmiotach. Ćwiczenia z chemii, zoologii, fizyki i botaniki wymagają samodzielnej pracy umysłowej".

Przypadek 50: "Cały okres studiów jest nastawiony na pracę samodzielną. Student musi często czerpać wiadomości z wszelkich dostępnych mu źródeł".

Przypadek 129: "Tak. Przez zadania kontrolne, kolokwia, prace seminaryjne, studiowanie lektury uzupełniającej".

Przypadek 135: "Tak. Na przedmiotach kierunkowych przez prace kontrolne. Na innych przedmiotach przez zadawanie do przerobienia pewnych partii materiału i opracowywanie referatów".

Przypadek 219: "Wstęp do nauki o literaturze. Tu zapoznano nas z techniką pracy polonisty. Wycieczki do biblioteki w celu odbycia ćwiczeń wyrabiających umiejętność korzystania z katalogów, sporządzania bibliografii i przypisów".

Przypadek 241: "Owszem. Na przykład na ekonomii politycznej, historii literatury, gramatyce. Czasami trzeba było się dobrze pogłowić, aby rozwiązać problem".

Przypadek 234: "Tak. Na ćwiczeniach z historii literatury polskiej. Tu występowało logiczne myślenie. Przygotowując się do ćwiczeń musiałam kojarzyć i przypominać sobie fakty oraz łączyć je w logiczną całość".

Jak wykazują powyższe przykłady - potrzeba wdrażania studentów do samodzielnej pracy umysłowej jest uwzględniana także na przedmiotach kierunkowych. Występuje to jednak rzadko. Wskazuje na to stosunkowo mały procent tego rodzaju odpowiedzi u ankietowanych. Na fakt ten wskazuje 52 ankietowanych, to jest 25,31% ogółu badanych. Z oceną negatywną, kierowaną pod adresem przedmiotów pedagogicznych spotykamy się w 41 przypadkach, co stanowi 5,72% całości. Jest to procent niewysoki, a odpowiedzi są rozsiiane wśród studentów różnych kierunków, trudno nam więc wyciągnąć z tego faktu ogólniejszy wniosek. Nie wyklucza to jednak całkowicie stwierdzenia, że i ze strony pracowników prowadzących zajęcia z zakresu tych przedmiotów może wystąpić brak troski o pełne wdrażanie studentów do samodzielnej pracy umysłowej.

Z wypowiedzi wynika również, że i przedmioty pedagogiczne nie zawsze dają studentowi szansę wyrobienia umiejętności samodzielnego studiowania. Często nie prowadzi się tego rodzaju ćwiczeń, zakładając z góry, że student podejmując studia wyższe już wymienioną umiejętność posiada lub powinien posiadać. Jest to pogląd spotykany u pracowników naukowych reprezentujących różne dziedziny wiedzy.

Oto przykłady wypowiedzi studenta potwierdzającej powyższe zdanie:

Przypadek 166: "Trudno odpowiedzieć. Raczej nie. O ile tak, to miało to miejsce w szkole średniej /wdrażanie do samodzielnej pracy umysłowej - przyp. autora/. Tu uważa się, że to już powinniśmy umieć".

Podsumowując nasze rozważania dotyczące opinii studentów, podkreślamy raz jeszcze, że zdania tu wypowiedziane mają w dużym stopniu charakter hipotetyczny, ponieważ badania przeprowadzone jedynie przy pomocy ankiety nie upoważniają do ferowania sądów kategoriycznych. Pozwalają jednak ze względu na dużą ilość odpowiedzi i prawidłowy ich rozsiew na ogólną orientację, o którą nam właśnie chodziło. W zestawieniu z innymi uzyskanymi przez nas danymi mogą być podstawą do wyciągnięcia niektórych wniosków ogólnych dotyczących procesu wdrażania studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie do samodzielnej pracy badawczej.

Propozycje bibliograficzne i ich uzasadnienie

Obok systematycznej pracy ze studentem w celu wdrożenia go do samodzielnej pracy badawczej, wydaje się rzeczą słuszną z dydaktycznego punktu widzenia wskazanie mu na pozycje literatury metodologiczne, które dostarczyłyby mu gruntowniejszych wiadomości z tego zakresu i, do których mógłby sięgnąć po pomoc już w czasie wykonywania zawodu /a także niejednokrotnie w czasie studiów/. Nasze propozycje, na pewno niedoskonałe, są próbą ustalenia podręcznej biblioteczki, która mogłaby stanowić taką właśnie pomoc i dla studenta i dla nauczyciela. Staraliśmy się wybrać te pozycje, które są możliwe do osiągnięcia, nie stanowią "białych kruków" wydawniczych i równocześnie są, naszym zdaniem, najbardziej wartościowe. Poniżej przytaczamy ich listę:

1. Altszuler Ida: Badania nad funkcją oceny szkolnej. PZWS Warszawa 1960.
2. Grzywak-Kaczyńska: Testy w szkole. PZWS Warszawa 1960
3. Konopnicki Jan: Zaburzenia w zachowaniu się dzieci i środowisko. PWN, Warszawa 1964, wyd.II.
4. Konopnicki J., Ziemia M.: Zadania /Testy słownikowe/ i ich zastosowanie. Ossolineum, Warszawa-Wrocław-Kraków 1968.
5. Kulpa J.: Umiejętność studiowania. PAN "Nauka dla wszystkich", Kraków 1968.
6. Nowacki Tadeusz: Teczka biograficzna ucznia. PZWS Warszawa 1960.
7. Okoń Wincenty: O przedmiocie i metodach badań pedagogicznych w: "Podstawy pedagogiki", PZWS Warszawa 1960.
8. Ossowski St.: O osobliwościach nauk społecznych. PWN, Warszawa 1962.
9. Pieter Józef: Ogólna metodologia nauk. Ossolineum 1968.
10. Pieter Józef: Poznawanie środowiska wychowawczego. Ossolineum 1960.
11. Pieter Józef: Przedmiot i metoda psychologii. Ossolineum 1963.
12. Przeważski Tadeusz: Obserwacje pedagogiczne. PZWS Warszawa 1959.
13. Skorny Zbigniew: Obserwacje, interpretacje i charakterystyki psychologiczne. PZWS Warszawa 1968.
14. Skorny Zbigniew: Współczesne metody badań psychologicznych. Ossolineum 1966.
15. Studencki S.M.: Jak obserwować dzieci. "Nasza Księgarnia", Warszawa 1931.
16. Rudniański Stefan: Technologia pracy umysłowej. Wyd.III, 1947.
17. Wołoszynowa Lidia: Materiały do nauczania psychologii. Tom I, seria III. Metody, PWN Warszawa 1965.
18. Zaczynski Zbigniew: Praca badawcza nauczyciela. PZWS, Warszawa 1968, w serii "Biblioteka Nauczyciela".

Większość wymienionych tu pozycji posiada bogatą bibliografię, z której można w miarę potrzeby korzystać. Zdajemy sobie sprawę, że podana przez nas lista pozycji bibliograficznych zawiera pozycje głównie o charakterze ogólnym, może jednak dla studenta - przyszłego nauczyciela stanowić podstawę do kompletowania literatury metodologicznej z zakresu badań pedagogicznych. Może i powinna być uzupełniana i modyfikowana w zależności od potrzeb, a także w miarę postępu i rozwoju metodologii.

Uwagi ogólne i wnioski

Współczesny nauczyciel bierze aktywny udział w tworzeniu nowej, przystosowanej do współczesnej rzeczywistości organizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego, który ma swój udział w bogaceniu teorii pedagogicznej. Autorki podjęły próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu postawa badawcza jest kształtowana u przyszłego nauczyciela w toku jego studiów w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie.

Pierwszą ogólną uwagą, która nasuwa się po dokonaniu naszych szczegółowych rozważań jest stwierdzenie, że stopień wdrożenia studentów do samodzielnej pracy badawczej na tym etapie studiów nie jest jeszcze wystarczający.

Wniosek ten wysuwamy głównie w oparciu o wypowiedzi studentów, a także i własne doświadczenia. Wynika z nich /co dokumentowaliśmy wcześniej^{19/} że wprowadzenie do samodzielnej pracy badawczej, zapoznanie z metodologią badań pedagogicznych ma charakter głównie teoretyczny. Uważamy, że posiadanie szeregu wiadomości z tego zakresu jest konieczne, ale nie wystarczające. Do pełnego wdrożenia brakuje wyraźnie odpowiedniej ilości ćwiczeń praktycznych. Szczególnie istotne znaczenie mają one w wykształceniu podstawowych nawyków samodzielnej pracy umysłowej, umiejętności studiowania. O ile uzasadniony może być brak sprawności w posługiwaniu się metodami badań pedagogicznych u studentów II i III roku studiów, o tyle niepokoi fakt ich niezaradności w zakresie samodzielnego zdobywania wiedzy. Według ich własnych wypowiedzi z celowym wdrażaniem do samodzielnej pracy umysłowej spotykają się oni na II i III roku studiów, głównie na przedmiotach pedagogicznych /91,42% wypowiedzi^{20/}. Być może wynika to z faktu, iż przedmioty te dają więcej niż inne okazji w tej dziedzinie. Być może przyczyna tkwi w wadliwej organizacji procesu dydaktycznego w szkole wyższej²¹. Z tego względu warto byłoby przeprowadzić głębsze badania nad organizacją tego procesu oraz badania bilansu czasu studentów.

Uwaga następną dotyczy sposobu wdrażania studentów do samodzielnej pracy badawczej. Nietrudno zauważyć, że główny ciężar w tym względzie spada na przedmioty pedagogiczne. Prowadzący zajęcia z tych przedmiotów posiadają już pewne doświadczenie, które można by wykorzystać szerzej. Do nich należy szerokie stosowanie metody problemowej, zarówno w czasie ćwiczeń jak i wykładów. Dodać należy, że program przedmiotów pedagogicznych uwzględnia problematykę metodologiczną.

19/ Patrz tabela nr 4 /str. 174 i nr 5 /str. 175.

20/ Patrz tabela nr 5, str. 175.

21/ Nasze badania prowadzone były przed dokonaniem pełnej reorganizacji studiów w Wyższej Szkole Pedagogicznej.